

Papp p Tibor

A KISEBBSÉGI IRODALMAK IRODALOMTUDOMÁNYON TÚLI VETÜLETÉRŐL

(SZEMPONTOK A KISTÉRSÉGI IRODALMI KÖZVETÍTÉS
SZAKTUDOMÁNYOKON ÁTÍVELŐ SZEMLÉLETÉHEZ)

Ezen szöveg, szerzői funkciója itt előrebocsátandó szándéka szerint, kísérletet próbál tenni a kistérségi irodalmi kapcsolatoknak (az areális komparatiztikának) illetékességére hivatkozva az irodalom tudománya által kevésbé előnyben részesített kutatási területek felmutatására. Tenne mindezt az irodalmiság peremvidékein létrejövő néhány társtudomány (kulturális antropológia, [szervezet]szociológia, [szociál]-pszichológia, társadalomtörténet) látókörében is felsejlő nézetnek, illetve a jelzett szakágazatok tárgyterületén meghonosodott tudományos eszközök és nézőpontok alkalminak mondható, *de* – előrebocsátandó szándékai szerint – *KON*struktív (heurisztikus) felhasználásával. A felvetendő gondolatmenet kifejtését követően egy konkrét irodalmi tényegyüttes (regénytrilógia) közvetítési – pontosabban: közvetítetlenségi – ‘folyamatainak’ okait kutatva egyetemesebbnek tetsző törvényszerűségek felvázolására próbál törekedni, melyek új típusú kérdések felvetése útján, az irodalmiság horizontjának határait bolygatva szeretnék dialógusra invitálni a szűkebb szakma (irodalomtudomány [IT]), illetve a megidézett társtudományok (TT) nyilvánosságát. Az irodalomtudomány szakmai szűklátókörűségéből levezethetők olyan belső ellentmondásokat gerjesztő nézetek, mint a kizárólagos szövegközpontúság, az irodalom részrendszereinek polifunkcionális társadalmi szerepeit az IT által kutatandó területekről kizáró doktrinárság; a kanonizációs folyamatokban belekódolt rejtett (implicit [irodalmon túli]) ‘értéktöbbletét’ a TT-k által kínált repertoár következő elemeiből összeállított (barkácsolt) öszvérszemlélet várható eredményeinek felvázolásával ‘provokálva’ szeretné kimozdítani az IT-t annak kötöttnek látszó paradigmatis pályájáról. Ezek: a) a kulturális antropológia holisztikus nézőpontja (a kisebbségi, illetve kistérségi irodalmak [párhuzamos, nem egyszer komplementer] alrendszereinek egybenlát[tat]ása céljából), b) a (szervezet)szociológia intézmény- és erőforrásfelfogása (az irodalmak társadalmi beágyazottsága strukturális kényszereinek felmutatása céljából), c) a (szociál)pszichológia szerepfelfogása (a kisebbségi, kistérségi [periferikus] irodalmi cselekvők társadalmi és szakmai szerepei között indukálódó konfliktusok bemutatása céljából), valamint d) a társadalomtörténetnek a vizsgálandó

alrendszerek mikrofolyamatok iránti érdeklődése (az irodalmi tevékenységek kanonizálhatatlan elemeinek [szinkron]tolmácsolása céljából).

*

Az irodalomról való mindennapi tudásunk egyszerre sokrétű és artikulálatlan. Sokkal nagyobb, összetettebb tudásnak vagyunk birtokában, semmint azt sejtjük. A szakma által kicsit dehonosztáló, egyáltalán nem p.c. alapozású különbségtétellel *naivnak* mondott olvasó is képes (kompetens) a legkülönbébb információkat kinyerni a legkülönbébb szövegekből. Ráadásul ezen információk kreatív módon építhetők be a saját – az irodalmi paradigmákból nézve talán naiv, de vitán felül – érvényes (legitim) világinterpretációjába. Ugyanakkor az irodalomtudomány irodalomról vallott tudása egyre összetettebbé (komplexebbé) válik, s ebből kifolyólag az átlagos olvasó számára egyre követhetlenebb. A társadalmi nyilvánosság általában elviseli a szerepek azon szintű elkülönülését (differenciálódását), amelynél a szakemberek és a laikusok közötti kommunikáció csak speciális fordítói mechanizmusok, népszerűsítő eljárások révén lehetséges. A specializálódás egyik ellentmondása az a fajta 'túlszakosodás' (monoprofesszionizálódás), melyből kifolyólag a szaktudás a szakértő számára is csak a saját szaktudományának uralkodó látásmódja mentén teszi kifejezhetővé a szakmája tárgyául szolgáló dolgokról és jelenségekről való ismereteit. Az éppen érvényben lévő nézetrendszer (vagy – ahogy az az irodalom esetében fenn áll – interparadigmatikus állapot) ún. vakfoltjára esik mindazon ismeretek halmaza, amelyek nem tematizálódnak a tárgyról, jelenségről való tudományos tevékenység során, de részt vesznek annak mindennapi alakulásában. Azt mondhatnók, hogy a szakértők is laikusként kénytelenek szemlélni saját szakterületüknek bizonyos, a mindennapok tudományos gyakorlata során kevésbé szem előtt lévő vonatkozásait.

Közhely, hogy a múlt (XX.) század második felének nagyobb részében – a civil társadalom háttérbe szorítása segítségével – a politika társadalmi alrendszere által eluralkodva alakult Kelet-Közép-Európa korlátozott nyilvánossága, ahol az abban létező társadalmi szerepek némelyike lényeges konnotatív többlettel ruházódott fel. A 90-es években végbement strukturális változások a társadalmi nyilvánosságot az eltelt évek alatt oly módon szervezték újjá, hogy a régi bevett szerepsémákhoz szokott cselekvők jó része nem volt képes 'lereagálni' a változások néhány lényegi elemét, így az irodalmiság alakítóinak jelentős hányada sem tudott mindmáig napirendre térni saját társadalmi presztízisének 'árfolyamvesztése' felett, ugyanakkor elkötelezetten küzd az ugyanezen társadalmi alrendszer autonómiáját luhmannita értelemben biztosítandó kikülönülési (szak[tudomány]osodási) folyamatainak további folytatásáért, ami akár további presztízisvesztést is eredményezhet.

A térség nemzeti/etnikai kisebbségei a XIX. századtól megörökölt, a térségben máig rendezetlen nemzetállam-eszmény/jei ellenére – szerencsére – máig 'kiküszöböltlen' veleszületett szerepviszonyokat vonnak maga után. Ezek jórészt prevazívek, a velük felruházott szereplők mozgásterét előre kijelölők, a nem nemzeti/etnikai dimenzióban betöltött szerepekre is rátelepedők, s azok 'társadalmi nagycsoportos' közösségeikhez kapcsolódván még 'szerepkomplexebb' heterogeneitásba torkollók. A társadalmi nyilvánosság 'újracivilizálása' a behatárolt humán-erőforrás-potenciálból fakadóan, ahol adott mennyiségű szerepre a többségi viszonyokhoz képest jóval korlátozottabb számú, a szerepet betölteni képes (felkészült + hajlandó) egyén található, nem következett be a struktúra megújulásának vonzataként a többségi társadalomban megfigyelhető méretű monoprofessionális szakosodás, s a kisebbségi léthez kapcsolódó státusok az adott elitek körében – akár azok vállalóinak szándékai ellenére is – túlhalmozódtak, a hozzájuk kapcsolódó szerepek egymásra tolultak. Az talán nem szorul indoklásra, hogy a számukra felkínálódó szereplehetőségek egyrészt a többségi társadalom jogi-politikai, illetve gazdasági kényszerei és lehetőségei útján létesülnek, másrészt önazonosságuk nyelvi és kulturális dimenzióiból kifolyólag az anyanemzetükhöz való tartozást felmutató elvárásoknak is eleget kell/illik tenniük.

A magyarországi délszlávok esetében a helyzetet tovább bonyolítja, hogy az egykori Jugoszlávia, az azt összetartó fölérendelt cél mozgatórugóinak megszűntével darabokra hullott, s mindez koránt sem zajlott le békésen. Még az önálló államiságra áhító nemzetek egymás közötti ellenérdekeltségének a legkevésbé kitett térségekben is számolni kellett a politológia szaknyelvre által 'alacsony intenzitású fegyveres konfliktusok'-nak nevezett összetűzésekkel, és ezek verbális, mediatizált, a nemzet egészét magával rántó (involváló) változatai egyik népcsoportot sem hagyták érintetlenül. A nyilatkozatháború óhatatlanul részévé vált a kollektív önképek újrafogalmazódási eljárásainak.

Az irodalom szakmai nyilvánossága sajátosan reagált a jugoszláv-problematika iránti, a fentiek következtében fellépő fokozódó érdeklődésre. Egyrészt megmaradt saját jól bevált kiválasztási mechanizmusainál, azaz a világirodalmi megítélés tükrében, arra reflektálva vette elő, szemezgette ki a háborús konjunktúra szülte irodalmi műveknek a szakmai felelősség tudatában magyarítható szövegegységeit. (Így adták ki a patinás Pinguinnél elért [világsikerek után Miljenko Jergović *Szarajevói Marlboroját*.) Másrészt felülbírálni kényszerült bizonyos szerzőket illető korábbi nézeteit annak függvényében, hogy azok milyen álláspontra helyezkedtek a balkáni konfliktusokat értékelő közszerepléseik során. (Így került indexre Milorad Pavić, kinek *Kazár szótár* c. kötete a 80-as+90-es évek fordulóján világsikerének megfelelő magyarországi fogadtatásban részesült, majd a szerző allegorikus, a 'kazár sors' szerb

olvasatát nyomtatékosan előnyben részesítő nyilatkozatait követően a nyugatorientált [EU-kompatibilis] értékek világában ellehetetlenült, annak ellenére, hogy mindezen szerzői nyilatkozatások nem avatkoztak bele a szöveg szerkezetébe [nem írták azt újra], befogadását, további kanonizálását azonban negative befolyásolták egy olyan időszakban, amelyben a magyar irodalmi közgondolkodást alakító nézetek és iskolák némi túlzással fő, de mindenképpen egyik meghatározó motívuma a szövegelvűség középpontba helyezése, s az ebből értelemszerűen következő szerzői intenciók másodlagossá tétele [figyelmen kívül hagyása] volt. Magyarán: az történt, hogy a szerzőt övező szakmai nézetek irodalomrendszeren kívüli/túli információk hatására átalakultak, s ha nem is kérdőjelezték meg magának a műnek az értékét, szerzőjétől elfordult az irodalmi közvélemény, mivel annak jelzett megnyilvánulásaiból azt a következtetést vonta le, hogy a balkáni témákat illető, bizonyos előzetes elvárások által orientált információigényét, ezen amúgy addig szakmailag hitelesnek tételezett forrásból [ráadásul Pavić írói ténykedése mellett számottevő irodalomtudós is] immár nem képes csillapítani, anélkül, hogy az további diszkrepanciákba ne torkollana a Balkán-sztereotípiát illetően.) Harmadrészt szólni illenők még némi szerkezeti összeegyeztethetlenségről is. Nevezetesen a délszláv irodalmakban meglévő, de a magyar nyilvánosságtól idegen, nemzetinek tekinthető, egyik védelmezője által *etikainak* mondott *posztmodernről*. (Ez honi kontextusban már önmagában, minden balkáni áthallás nélkül, is feloldhatatlan ellentmondás, nulla összegű játék, mit játék: csata – vagy-vagy!)

A honi délszláv illetőségű kisebbségi szereplőknek a fentiekből következően igen bonyolult és sok tekintetben ellentmondásos szituációban kell napról napra újra (ön)építeniük énjüket, miközben illene megfelelni a társadalmilag rájuk kirótt közösségi, jobb esetben önkéntesen vállalt, kivívott státusaikkal járó szakmai szerepeikből következő, olykor egymással ellentétes elvárásoknak. A továbbiakban talán szerencsés lenne néhány, mondjuk, három dimenzióra korlátozni azon, vizsgálni kívánt szerepkomplexumot, amelyen belül a kisebbségi irodalmári státus társadalmilag megképződik. Nevezhetnénk ezeket – az egyszerűség kedvéért – a) (szép)irodalmi, b) (nép)képviselési és c) (balkanológiai) információs vetületeknek.

Ezen első ([szép]irodalmi) tekinthető 'tisztán' szakmai dimenzióknak, mely a többségi társadalom illetékes alrendszerének nyelvi inkompetenciája révén a szigorúan vett szépirodalmi szövegek befogadását a fordítás aktusának alávétve képes csak bevonni saját folyamataiba. De hosszú az út, amelyen egy-egy kisebbségi szerzői funkció által összehozott mű-eljuthat a többségi fogyasztókhoz, lett légyen az akár naiv, akár szakértő. A szakmai előválogatás folyamatai hasonlóan zajlanak, mint azt fentebb, a jugoszláv-problematika kapcsán vázolni próbáltam. Tekintettel arra, hogy kisebbségi szövegnek világirodalmi karriert befutnia igen kicsi az esélye (kivéve, ha

egyéb – szintén irodalmon túli – körülmények következtében nem terelődik rá a világtársadalom nyilvánosságának érdeklődése), a szakma többnyire az anyairodalom válogatási mechanizmusának eredményeire kénytelen támaszkodni. (Ez történt a Mora Terézia szerzői funkció által jegyzett német nyelvű szövegekkel is, melyek elmosódó határkijelölő pontjai által csak nehezen lokalizálható, deprivált (ország)határlét-világa a kultúrákötés elit régióiba emelték a Fertő-tó tematikát, s mint általános 'megfosztottságprózát' [nőíró esetlekről, esélytelenekről regélő szövegei, némi rejtőzködő, általában csak lebegtetett vérfertőzéssel spékelve meg] emelték be az egyetemes német irodalom diskurzusterébe. Itt vélhetőleg nem lehet eltekinteni azon – szakmai szempontból amúgy szintén részlegesnek tekintendő – mozzanattól, hogy a szövegek szerzői funkciójának irodalmi tőkéje ama egyetemes német irodalom magát éppen újrafogalmazó középpontjában, Berlinben halmozódott fel, s kerültek be szövegtermékei az irodalmi folyamatok 'vérkeringésébe'. Sopronkőhidáról minden bizonnyal tovább tartott volna ugyanezen folyamat. Itt talán azt sem ártana jelezni, még ha nincs is mód rá kitérni, hogy onnani [azaz: inneni, kisebbségi] perspektívából mennyiben lehet sikeres az aktuális német prózatrendek elváráshorizontjainak feltérképezése.)

Általánosnak tekinthető tapasztalat, hogy az anyairodalmak kiválasztási mechanizmusai csak saját belső megosztottságaiknak optikáin keresztül képesek közelíteni egy-egy idegenbe szakadt, a sajátjukétól lényegi jegyekben eltérő életvilágon belül létrejövő kulturális peremtérületük irodalmi produktumaihoz, legyenek azok akár művek, akár intézményekben tárgyiasult folyamatok. A kisebbségi irodalmak alrendszere kettős komplementerként alakul ki, egyrészt anyairodalmának szakmai/kulturális elvárásai, másrészt többségi társadalmának szerkezeti/intézményes lehetőségei szabják meg alakulásának külső keretfeltételeit, melyeken csak egy-egy ún. erős szerzői funkció képes túllépni, azokon felülkerekedni. Az is csak akkor, ha tevékenysége önmaguk újraírására készíti a fenti elvárások normatív elemeit aktuálisan életben tartó intézményi résztvevőket. (Ami általában csak az anyairodalom viszonylatában eredményezhetne érdemi szakmai súlyponteltolódásokat, strukturális változások ugyan elvben, mint ahogy már volt rá példa, formálisan kiindulhatnak kisebbségi közegekből, de a végső formáját nem ők alakítják ki.)

A második ([nép]képviselési) vetület egészen más logika alapján válogat. Érték-szempontjait a kisebbségi közösség önfenntartása alá rendelve jelöli ki. Célorientált válogatási elvei olyan szövegeket is benn tudnak tartani az irodalom alrendszerében, amelyek a szakmaisodás előbbi menetének rostáin egyébként fennakadnának. A szépirodalmi szövegek generálásának képessége itt elsősorban eszközértékként tematizálódik, mivel eredményeik már pusztán létükből kifolyólag a nemzeti identitás alakításának folyamataiba épülnek be, hisz anyaguk maga a nyelv, a kisebbség

nyelve. Az irodalmi megformáltság követelményei csak megfelelő nagyságú (nominális) és képzettségű (graduális) ismérveket bíró kisebbségi populáció esetében kerülhet terítékre, azaz a kisebbség belső differenciálódási potenciáljának függvénye.

Ha mindkét előfeltétel kedvezően alakul, akkor az irodalmi szövegek megítélésének színhelye visszatevődik az első szintre, azaz irodalmi kérdéssé válik (célértékként ítéltetik meg), de a róla folyó kommunikációt óhatatlanul keresztbe szelik a kisebbség önfenntartásának explicit vagy implicit értékszempontjai. Azaz továbbra sem tűnik el teljes egészében eszközértéki dimenziója (az előbbi metaforája a köldöknéző irodalom, az utóbbié a templomtorony perspektívájú irodalom). Az irodalmi szövegek önértékét igencsak megnöveli, ha mindkét mezőben képesek működni. A megítélésüket illetően kíséző értékconszenzus látszategyetértés, mely csupán eredménye s nem levezetési módja következtében esik egybe.

A harmadik ([balkanológiai-]információs) vetület a kisebbségi és az anyairodalom szempontjából egyaránt redundáns információk kinyerésére koncentráló sajátos naiv olvasatra van beállítódva. Bizonyos részletező, hiteles információtleletet vár, egy eredetileg számára sem ebben a tekintetben releváns forrástól (irodalmi mű). Ezen olvasattól remélhető, hogy visszaáll biztonság- és konformérzete, melyet a déli végeken zajló események közelsége veszélyeztet(ett). Ilyenkor búvik elő az amúgy hivatásos olvasó (irodalomtudós, szerkesztő, szerző) bejáródott értelmezési sémái mögül a naiv információszerzés ördöge, s nincs is ezzel semmi baj, mindaddig, amíg a két szerep (formális-szakmai vs. szituációs-naiv) értékszempontjait képes külön kezelni. A Pavić megítélése kapcsán beálló érték(té)vesztés azt mutatja, hogy ez nem mindig sikerül. Az irodalmi közvetítés lassúsága okán még az is bekövetkezhet, hogy a kérdéses évtizedben Pavićtyal ellentétes politikai platformra helyezkedő Svetislav Basara irodalmi befogadása, mely a polgárháborús évek alatt szinte csak az azonos című műre korlátozódott (az Ex Symposium tematikus számot is kiadott a *De bello civili* márka-/programcím alatt), biciklistákról szóló kulcsregényének magyarítása után kedvezőtlen fordulatot vesz, s ennek ismét csak nem a mű esztétikai ismérveiben lesz keresendő az oka. (A szerzői funkcióval azonos néven futó politikai státusbetöltő jelenleg a legalista [értsd: a miloševići éra nemzeti stratégiáját célértékként megszüntetve megőrző] Koštunica-kormány ciprusi nagykövete, mely szereplehetőségre vélhetőleg neobizantinista eszményekre épülő jobboldali elitizmusa által, publicisztika formájában felhalmozott kulturális tőkéjének konvertálhatósága segítségével tett szert, s ez a strukturális vetület megint csak nehezen konvertálható a magyar irodalom szerepegyütteseinek mezei/jén.)

Ugyanakkor az elmúlt évtized irodalmi orgánumai rendszeresen jelentettek meg a harmadik vetület információigényét csillapítandó olyan délvidéki magyar szerzők, illetve a balkáni pokolban megmerítkező magyari alkotók által összehozott szövege-

ket, melyek – ha nem mentek alá az adott lap által még elviselhetőnek ítélt közölhetőségi szempontból döntő szövegformáltsági minimumnak – a fenti információéhségen túl, egyéb érvet nem igazán tudnak felvonultatni a szépirodalom diskurzusterébe való bekerülésük indokaként.

*

A fentiek alapján számomra érthetetlen, hogy Milosevits Péter/Petar Milošević magyarországi szerb irodalmi cselekvő (-tudós és szépiró) adott időszakban keletkezett regénytrilógiája mindmáig nem került be a magyarnyelvű irodalmi élet körforgásába. (A magyarországi szerb és a szintén csak nem p.c. módon kisjugoszlávianak nevezett irodalmak társadalmi alrendszerében '94, az első kötet [London, Pomáz] megjelenése óta cirkulál[gat], de amíg az előbbire nem irányul különösebb közfigyelem, addig az utóbbinak, egyéb elfoglaltságai is akadtak, mint egy peremvidéki szerző kanonizálása.)

Milosevits anyairodalmának szemszögéből a Budapest-Pomáz-Szentendre vonal, amely a regények cselekményterének nagyobbik részét teszi ki (London, New York, Sarajevo, Dubrovnik... mellett), bizony, kulturális peremterület. Mielőtt bárkit is magával ragadna a HÉV: nagy empátiával, tér- és helyismerettel (olykor a szó lehető legszorosabb értelmében vett *lokalpatriotizmussal*) ábrázolt, hajdan volt értékek mentését betöltő szigetből az eljelentéktelenedés mocsarába visszasüllyedt szerb provincia. És ezzel, anélkül, hogy különösebben akartam volna, el is árultam, miről szól a regényfolyam. A három kötet kétéves időközökkel követte egymást, már ami a megírásukat illeti: a *Mi, szentendreiek* '96-ban jelent meg, s '98-ra lezárult a *Csata Szulejmanovácért* kézirata is. Megjelenésére azonban a 2000-es esztendő végéig várni kellett. És itt most arról kéne beszélnem, milyen az, amikor a háborús konjunktúrát kísérő irodalom fogyasztói mezben is fel-feltűnő információs igénye nem kedvez egy álháborús konjunktúra-regény megjelenésének.

Egyelőre mégsem ezt teszem, mivel előbb szükségesnek látom egy-két óvintézkedés foganatosítását, hiába a hátországi tapasztalat, és a kényszerű emigráció engem is óvatosabbá tett, az irodalom szövegtengerén is könnyen ráfuthat az olvasó ember (egyik kedvenc magyarszerb/szerbmagyar szerzőm terminusával élve: homo po-etikus) néhány értelmezési ambivalenciából a/objektíválódott strukturális aknára. Aztán a denotáció visszafejtésének megkísérléséből nemhogy izomorfia nem áll össze, de azzá lesz, ami: maga a nagy pukkanás. Szóval mielőtt belevágnék, úgy érzem, nem árt egy időre lehorgonyoznom egy klasszikusnak tetsző irodalomelméleti problémánál: a szerző, narrátor, (fő)hős elkülönítésénél/összemosásánál. Hagyományosan ez szokott lenni a professzionális vs. naiv olvasás melletti

elköteleződés eldöntésének első kihívása. Ez e trilógiánál sem látszik különösebben olvasót próbáló feladatnak, adott egy szerző (Milosevits/Milošević), egy többé-kevésbé mindentudó narrátor s egy, a három könyvet összekötő hős (Ičvič/Ichwich). Ez utóbbi azonban mindjárt a szociálpszichológia örvényébe szippantja a magát mégoly szakértőnek vélő olvasót is, s az rögvest átvedlik rejtőzködő naiv társadalomtudóssá. (Persze a túlzott naivitás, a figyelmetlenség vagy az információhiány [maradjunk ennél a p.c.-nek tetsző megfogalmazásánál a tudatlanságnak], bizonyos szintjén mindennek nem feltétlenül kell bekövetkeznie.) Tehát: az adott névalak szociálpszichológiai megragadhatóságához bizonyos előzetes tudásminimummal kell rendelkezni. Ilyen például, hogy a délszláv nyelvekben a vezetéknevek többsége -ić-re végződik, ami a magyar -fi/-ffy képzővel analóg. (Ha a jó száz évvel ezelőtt még élő hagyományhoz nyúlnék vissza, akkor a könyv magyar verziójában Fiffy-nek is nevezhetnők az szereplőt. [Megnyugtatóan előre szeretném bocsátani: nem nyúlok vissza.] Illetve, hogy hajdan a kabarétréfák szerzői ezzel a jól (sztereó)tipizáló névvel jelölték ama történelminek mondott Magyarország perifériális szegleteiből a székesfővárosba áramló (dél)szláv karaktereket. Ezen rejtőzködő tudás következtében már össze is áll az esztétikai jelentéstulajdonítás irodalmilag érvényes magva. (Most csak ennyit az irodalom társadalmi alrendszere monoprofesszionális kikülönülhetőségének esélyeiről.) És akkor még szó sem esett a szereplő és szerző relációjában felsejlő szereptávolítási konnotátumról, bár ennek felsejléséhez az olvasó szemhatáran szintűgy egy irodalmon túlra mutató többletinformációra is szükség van: a Milosevits/Milošević szerzői funkció eredeti szerepegyüttesben egy olyan formális/foglalkozási státus is ott rejlik, amely metonimikusan kapcsolható a tévé kisebbségi műsorának szerkesztőségi tagjaként egzisztáló főhős (Ičvič/Ichwich) státusához, nevezetesen a regények írásakor ő volt a magyarországi szerbek egyik kiadványának, az SNN-nek a főszerkesztője. Így a két társadalmi státusz között tételezett kapcsolat – helleri terminussal élve – látens inkognitóként, ironikus szereptávolításként is értelmezhető. És most egyazon irodalmi tény második, a szaktudományon túlra mutató értékdimenziójánál tartok, s remélem, még rémlik valami abból is, amit e szöveg elején a kisebbségi közegben megképződő státustorlódásról, szereptúlhalmozódásról voltam bátor regélni.

Még hosszasan lehetne mulatni a szövegidőt a regényekben megjelenő szociálpszichológiai és rétegződési jelenségek nevesítésével (ez utóbbiakból a kisebbségi miliő a heterogeneitási vetületeknek kedvez, s ez – fővárosi víz- és többségi nemzeti önféjűségben szenvedő kicsiny országunkban szocializálódott olvasói bázisra számítva – bizonyára nem lenne minden terapeutikus hatás nélkül), de ki bírná apparátussal, erőforrással, s főleg kit érdekelne az a pár zsák felszínre hozható rejtett társadalmi inkonzisztencia-homok, mikor ott a meglebegtetett háborús konjunktúra

mindeddig elvarratlan szála, a megismerés várva várt igazgyöngyének szeme.

Szeme, amivel lát helyettünk. És nem is akarhogy, egybe látja az EU-felzárkózás társadalmi kihívásaitól terhes mindennapjaink létének a visszacsúszást folyamatosan horizonton tartó balkanizálódás-rémét. Erre az Ičvič/Ichwich-re, erre a kamera-küklöpszra van itt most szükség, aki számunkra is feldolgozható sémákba rendezi össze a külső, ismeretlen világ által megjelenített vészforatókönyveket, mi több, a szemhatárunkon eddig még meg nem jelenítettet is. És ez az a pont (a szemhatár-pont), amikor különválnak a kisebbségi és a többségi érdek-/értékrendszer. A regény-folyamba beleolvasható szerzői szándék ugyanis az lehetett, hogy a kisebbségi szerepkészleteket olyan szélsőséges szituációkban jelenítse meg, amelyek bornírt túlzásaikkal úgy teszik neveltségessé a leképezett 'valós világot' a megképződött szövegvilág segítségével, hogy az utóbbi irányítja rá a figyelmet az előbbi visszasságaira, annak rendelkezésre álló pusztán belső erőforrások igénybevételével leküzdhetetlennek látszó ellentmondásaira. De amíg az asszimiláció, a lassú felmorzsolódás megmásíthatatlan tényének pszichológiai élmészthetlenségét a többségi társadalom strukturális beágyazódottsága révén tényszerűen adott kisebbségjogi keretek abszurdig való kijátszásával érzékeltette, addig csak a saját tagsági csoportjának szerepelvárásai rendszereivel kellett szembenéznie, s ezen akadályon társadalmi presztízserre támaszkodva még könnyen átlendülhet (a honi szerb kisebbség nincs abban a helyzetben, hogy szankcionálni tudja saját elitjének erős szerzői allűrjeit, ha azok ellentétbe kerülnek jól felfogott kollektív érdeküknek szerepküldési beidegződéseivel). Ám a szerzői fantáziának semmi sem szabhat határt. Illetve mégis: a valóság, ha rálicítal...

Ahogy már említettem, '98-ban lezárult a harmadik kötet kézírata. '99-ben pedig sor került a NATO kisjugoszláviai beavatkozására. És ekkor óhatatlanul konfliktusba keveredett személy és szerep. Vannak helyzetek, amikor nem lehet semlegesnek maradni. De más dolog magunkat héjaként vs. galambként meghatározni akkor, ha teoretikus, etikai és morálfilozófiai eszmefuttatások szerzőiként szeretnénk tetszelegni, s más, ha a NATOba éppen frissiben betagosodott hazánk szolgál logisztikai bázisul kulturális vonatkoztatási csoportunk intézményesült objektumainak bombázásához. (Tekintet nélkül arra, hogy egyébiránt soha nem azonosultunk az ott uralkodó aktuálpolitikával.) No, de mi köze mindennek a szöveghez, amely '98-ban lezárattatott? Hát éppen a felülmúlhatatlan fikció. Abban ugyanis bombáznak erősen, olajmaffiózók bánáti ősejkségei bácskai emirátusokat és vice versa (titkos fegyverként még egy-egy bosnyák hastáncosnő is bevételik). Nem is csoda, hogy 2000 végéig várni kellett a könyv megjelentetésével. Addigra már a Száva torkolatánál is más szelek fújtak. (A Kosovót megidéző irodalmi cselekvőknek a szerb irodalom történetét is tekintetbe véve különösen erős konnotatív többletterheltséggel kell – l. pl. a Danilo Kiš-ügy! – számolniuk.) Már-már a magyarországi befogadás is beindulni látszott,

kisebbségi közegeben túljutott a regényfolyam harmadik kötete is az első közönségtalálkozókon, a szöveg felkerült a világhálóra, s a szerző azon ügyködött, hogy mihamarabb magyarított formában is hozzáférhetővé váljék, amikor aztán tényleg beütött a mennykő. Összedőltek az ikertornyok. Balszerencséjére szerepel a '98-ban lezárt kéziratban egy olyan jelenet, amelyben a szentendrei rég hamvukbaholt pszeudohősök eltérítenek Ferihegyen egy repülőgépet, s azzal New Yorknak veszik az irányt, hogy ott az ENSZ-palota közelében landolva bevethessék a már megidézett bosnyák származású titkos fegyvereiket (hastáncosnők). Így utólag már nem úgy vicces, mint annakelőtte. Szóval mégsem árt csinján bánni a háborús konjunktúrával, legyen az irodalom, publicisztika vagy csupán egy vicc az aszfaltról. Ezzel egyáltalán nem azt akarom sugallni, hogy forduljunk el tőle. Inkább illenők számba venni annak nem egyértelműen felsejlő vonzatait, ez pedig a szaktudományokon átívelő megközelítés nélkül nem lehetséges. Ahhoz viszont szakembernek kéne lenni...; minden vetület tekintetében...; vagy elég józanul végigvezetni kinek-kinek saját naiv olvasatát?

Nem tudom. Számomra a regénytrilógia legizgalmasabb hozadéka nem az eddig gabalyított három vetületből olvasódott ki, hanem egy eddig nem említett negyedik (mely lényegében csupán a harmadik areális komplementere) ráadáshatása révén. A 70-es, 80-as évek magyarországi valóságának, mint a tagsági csoport életvilágának, valamint a vonatkozási csoport életvilágának egymással való ütköztetéséből, melyhez a főhősnek a délszláv térségből a már említett HÉV-vonalon menedékre lelt hölgyismerősei szolgálnak vitapartnerül. És e téren magam is csak másodlagos szocializációm során megszerzett, művi tudáskészleteimre hagyatkozhattam referenciaként. Azaz egy hót naiv olvasatra, mely délvidéki elsődleges szocializációm információhiányát volt hivatott pótolni. Az én említett nem tudásom és a szerző, valamint a magyarított hozzáférhetőséget követően – reményeim szerint – nagyságrendekkel megnövő olvasótábor tudattalan tudása ezen a ponton válhat dialógikussá. Aztán csak jutunk majd valamire a szövegfolyam irodalmi, kisebbségi és balkanológiai vonatkozásait illetően is. Jut eszembe, a negyedik rész már elkezdődött, a hálón interaktív módon olvasható, a címe, nos, az egy – keletkezése digitális közegének ellentmondva – kicsit analógiás: *Regény az interneten*.



B 182917